

УДК 379.85, 504.05.

Ржепецька Н.М.

***ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА***

Дана стаття присвячена екологічному туризму. Розглядаються основні складові екотуризму. Проаналізовано стан природно-заповідного фонду України. Визначено переваги від розвитку екотуризму.

Данная статья посвящена экологическому туризму. Рассматриваются основные составляющие эcotуризма. Проанализировано состояние природно-заповедного фонда Украины. Определены преимущества от развития эcotуризма.

The given article is deals with ecotourism. The main components of ecotourism are considered. The condition of Nature Reserve Fund of Ukraine is analyzed. The advantages of ecotourism development are determined.

Ключові слова: екологічний туризм, складові екотуризму, навколишнє середовище, території, що охороняються, природно-заповідний фонд, Міжнародна організація екотуризму.

Ключевые слова: экологический туризм, составляющие экотуризма, окружающая среда, природоохранные территории, природно-заповедный фонд, Международная организация экотуризма.

Key words: ecotourism, components of ecotourism, environment, protection areas, Nature Reserved Fund, The International Ecotourism Society.

Актуальність обраної теми полягає у тому, що екологічний туризм покликаний врівноважити «стосунки» між екологією і туризмом та забезпечити раціональне використання природних ресурсів і екологічне виховання туристів. В Україні, завдяки значним природним ресурсам, є великий потенціал для розвитку саме цього виду туризму.

Екологічний туризм (далі екотуризм) (від грец. οίκος – будинок, дім; фр. tourisme – обхід, об'їзд) – нове явище у туристичній діяльності. Початком формування концепції екотуризму варто вважати 80-і роки ХХ ст., коли в пресі з'явилися дослідження на цю тему, пов'язані з роботами швейцарських і західно-німецьких вчених.

Незважаючи на зростаючу популярність екологічного туризму, його частка у світовому обороті туристичного капіталу, за оцінками експертів UNWTO (The World Tourism Organization), складає поки що близько 7 – 10% або близько 35-40 млрд. доларів США. Значною мірою це зумовлено тим, що масовий споживач стандартних туристичних послуг трохи побоюється епітета «екологічний» і єднального з цим словом представлення про винятково некомфортабельні умови відпочинку.

У міжнародній практиці концепція екотуризму включає наступні положення:

- невиснажливе та безперервне використання природних рекреаційних ресурсів;
- забезпечення збереження природної та соціально-культурної різноманітності;
- інтеграція екотуризму в економічний розвиток регіонів;
- екологічна освіта (просвіта) туристів і місцевого населення [3, 116].

За даними UNWTO термін «екологічний туризм» активно використовується в індустрії туризму вже понад 10 років. За спостереженнями великої кількості дослідників, поняття «екотуризм» довгий час мало невизначені межі і досі лишається дискусійним.

Перше визначення екологічного туризму у 1977 р. надали Г. С. Гужин, М. Ю. Беліков, Е. В. Клименок: «в основі екотуризму лежить турбота про навколишнє середовище. На перший план виходить організація поїздок з обмеженим числом учасників у природні зони з можливим відвідуванням місць, що представляють культурний інтерес з метою реалізації різних проектів охорони і раціонального використання природних ресурсів» [7].

Наприклад, доктор географічних наук, професор О.О. Бейдик дає

таке визначення екологічному туризму: «екологічний туризм – а) подорож, що передбачає: відвідування природоохоронних об'єктів, в діяльності яких присутня природоохоронна функція (природних, біосферних заповідників, національних природних парків, пам'яток природи, геосайтів та інших місць, де охороняються окремі зразки природних компонентів) з метою відтворення набутих вражень і знань, наукової та творчої діяльності та екологічного виховання; б) вид туризму, що передбачає максимальне «злиття» з довкіллям, утилітарне використання ландшафту, природних компонентів в обсягах, необхідних лише для задоволення основних індивідуальних потреб [2, 229]».

На сайті Всесвітнього фонду дикої природи (WWF) зазначено, що екологічний туризм – це «туризм, що включає подорожі в місця з відносно незайманою природою з метою отримати уявлення про природні та культурно-етнографічні особливості даної місцевості, який не порушує при цьому цілісності екосистем і створює такі економічні умови, при яких охорона природи і природних ресурсів стає вигідною для місцевого населення. Екотуризм - це природний туризм, що сприяє охороні природи» (1990 р.).

Аналіз вітчизняних наукових розробок та практичних рекомендацій стосовно цього виду туризму свідчить про відсутність єдності як в трактуванні даного явища, так і в концептуальних підходах до його організації. Найпоширенішим видом трактування терміну «екологічний туризм» в Україні є заміна або поєднання його з поняттям «екологізація туризму» чи «сталий» туризм. Саме про це, свідчать матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія», що відбулася в Києві 19-20 жовтня 1999 року [5, 85].

Основною ідеєю екологічного туризму є, насамперед, турбота про навколишнє природне середовище, що використовується у туристичних цілях. Саме використання в туристичних цілях багатств природи в сполученні з вихованням любові до неї, утвердження важливості її захисту і є відмінною рисою екологічного туризму.

Науковці виокреплюють три основних складових екотуризму – екоосвітню, природоохоронну, етнотолерантну [4, 11].

Екоосвітня складова – наявність в екотурі елементів екологічної освіти та просвіти (пізнання природи, отримання туристами нових знань, навичок та вмій не просто поведінки у природі, а спілкування з нею).

Природоохоронна складова – це відповідна природозберігаюча поведінка групи на маршруті, застосування спеціальних еколого-туристичних технологій мінімізації впливу на природне середовище, а також участь туристів і туроператорів у програмах та заходах з захисту навколишнього середовища.

Етнотолерантна складова виявляється у повазі до інтересів місцевих жителів. Це шанобливе ставлення до місцевого населення, збереження традиційних систем природокористування, повага та

дотримання місцевих законів і звичаїв, а також внесок туризму в соціально-економічний розвиток даної території. Про це нагадує логотип однієї з англійських молодіжних конференцій з туризму (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Логотип англійської молодіжної конференції з туризму [4, 11].

При відсутності хоча б однієї з цих складових екотуризм неможливий.

Міжнародною організацією екотуризму (The International Ecotourism Society, TIES) було розроблено 10 заповідей еко туриста [9]:

1. Пам'ятати про вразливість Землі.
2. Лишати тільки сліди, забирати з собою тільки фотографії.
3. Пізнавати світ, у який потрапив: культуру народів, географію.
4. Шанувати місцевих мешканців.
5. Не купувати вироби, що піддають небезпеці навколишнє середовище.
6. Завжди ходити тільки протоптаними стежками.
7. Підтримувати програми з захисту навколишнього середовища.
8. Де можливо, використовувати методи зберігання навколишнього середовища.
9. Підтримувати (патрунувати) організації, що сприяють захисту природи.
10. Подорожувати з фірмами, що підтримують принципи екотуризму.

Для багатьох країн екотуризм це не тільки маргінальна діяльність для фінансування охорони навколишнього середовища, а також основний сектор національної економіки. Наприклад, у Коста-Ріці, Еквадорі, Непалі, Кенії, Мадагаскарі та Новій Зеландії, екотуризм є значною частиною валового внутрішнього продукту та економічної діяльності.

Багато країн світу розвивають цей вид туризму, тому що розуміють, що природа – це ресурс, який має вичерпний потенціал. А як відомо, туризм використовує переважно природні туристичні ресурси. Екотуризм складається з програм, які зводять до мінімуму негативні аспекти впливу звичайного туризму на навколишнє середовище і зміцнюють культурну самобутність місцевого населення.

Ресурсами екологічного туризму є рекреаційно-туристичні ресурси природно-заповідного фонду.

Згідно чинного законодавства [1], природно-заповідний фонд (ПЗФ) України – це ділянки суші і водного простору, природні комплекси яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність. Він охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання проводиться з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду рослинного і тваринного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

До природно-заповідного фонду України належать природні території та об'єкти і штучно створені об'єкти. До природних територій і об'єктів належать природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи та заповідні урочища. Штучно створені об'єкти ПЗФ – це ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, а також парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Загалом, нараховується 11 категорій територій і об'єктів загальнодержавного та місцевого значення (табл. 1.1.) [6, 7]. Функції кожного з перелічених об'єктів ПЗФ України, мета створення й поставлені завдання чітко регламентовані національним законодавством, зокрема Законом України «Про природно-заповідний фонд України» [1].

Таблиця 1.1.

Структура кількості та площ територій і об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) України (станом на 01.01.2010) [6, 9]

Категорія	Кількість		Площа	
	об'єктів	% від загальної кількості	тис. га	% від загальної площі
<i>Заповідники:</i>				
<i>природні</i> (категорія IUCN – Ia)	19	0,2	198,7	5,7
<i>біосферні</i> (категорія IUCN – II)	4	0,1	246,4	7,1
<i>Національні природні парки</i> (категорія IUCN – II)	38	0,5	1001,8	28,7
<i>Заказники:</i>	2853	37,5	1257,5	36,1
загальнодержавного значення (категорія IUCN – IV)	306	4,0	419,7	12,1
місцевого значення (категорія IUCN – IV)	2547	33,5	837,8	24,0
<i>Пам'ятки природи:</i>	3203	42,1	26,5	0,8
загальнодержавного значення (категорія IUCN – III)	132	1,7	5,8	0,2
місцевого значення (категорія IUCN – III)	3071	40,4	20,7	0,6
<i>Ботанічні сади:</i>	27	0,4	1,9	0,05
загальнодержавного значення	18	0,2	1,8	0,05
місцевого значення	9	0,2	0,1	+
<i>Зоологічні парки:</i>	12	0,2	0,4	0,01

загальнодержавного значення	7	0,1	0,1	+
місцевого значення	5	0,1	0,3	0,01
<i>Дендрологічні парки:</i>	54	0,7	1,7	0,04
загальнодержавного значення	19	0,2	1,4	0,03
місцевого значення	35	0,5	0,3	0,01
<i>Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва:</i>	542	7,1	13,4	0,4
загальнодержавного значення	88	1,1	6,0	0,2
місцевого значення	454	6	7,4	0,2
<i>Регіональні ландшафтні парки (категорія IUCN – II)</i>	55	0,7	639,5	18,3
<i>Заповідні урочища (категорія IUCN – Ib)</i>	800	10,5	97	2,8
<i>ВСЬОГО,</i>	7607	100,0	3484,8	100,00
в тому числі:				
загальнодержавного значення	631	8,3	1881,7	
місцевого значення	6976	91,7	1603,1	
Заказник загальнодержавного значення (Чорне море)	1		402,5	

Важливе рекреаційно-туристичне значення в Україні мають заповідні території, хоч їх основне призначення – це збереження типових для даної зони об'єктів, а також збереження і відновлення цінних та унікальних природних комплексів чи їх важливих складових елементів.

Слід зазначити, що різні види природоохоронних територій характеризуються різними ступенями заповідності. Так, для рекреаційних потреб заповідники не використовуються. Найбільше значення для рекреаційно-туристичної сфери мають природні національні парки (рекреаційні зони), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, зоологічні сади, пам'ятки природи.

Важливе рекреаційне туристичне значення в Україні мають заповідні території, хоч їх основне призначення – це збереження типових для даної зони об'єктів, а також збереження і відновлення цінних та унікальних природних комплексів чи їх важливих складових елементів.

Слід відмітити, що різні види природоохоронних територій характеризуються різними ступенями заповідності. Так, для рекреаційних потреб заповідники не використовуються. Найбільше значення для рекреаційно-туристичної сфери мають природні національні парки (рекреаційні зони), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, зоологічні сади, пам'ятки природи.

Після прийняття у 1992 р. Закону України «Про природно-заповідний фонд» значно збільшилась кількість об'єктів ПЗФ із розширенням їх площі. Природно-заповідний фонд України станом на 01.01.2010 р. має в своєму складі 7608 територій та об'єктів загальною площею 3268,0 тис. га, в межах території України і 402,5 тис. га в межах акваторії Чорного моря. Відношення площі ПЗФ до площі держави становить 5,4%. Із них за кількістю найбільшу частку мають пам'ятки природи, заказники та заповідні урочища – разом біля 90% від кількості всіх існуючих об'єктів. За

площею більше 80% природно-заповідного фонду припадає на заказники, національні природні та регіональні ландшафтні парки (див. табл. 1.1.) [6, 7].

Частка площ територій та об'єктів окремих категорій у природно-заповідному фонді складає: природних заповідників – 5,7%, біосферних заповідників – 7,1%, національних природних парків – 28,7%, заказників – 36,1%, пам'яток природи – 0,8%, регіональних ландшафтних парків – 18,3%, заповідних урочищ – 2,8%, ботанічних садів – 0,05%, зоологічних парків – 0,01%, дендрологічних парків – 0,04%, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва – 0,4% (див. табл. 1.1.) [6, 7].

За даними на 01.01.2010 р. в Україні є 632 території і об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення: 19 природних заповідників, 4 біосферних заповідника, 38 національних природних парків, 307 заказників, 132 пам'ятки природи, 18 ботанічних садів, 7 зоологічних парків, 19 дендрологічних парків, 88 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Їх загальна площа становить 1821,8 тис. га (в межах території України), або 55,7% від усієї площі ПЗФ і 3% від площі України та 402,5 тис. га (в межах акваторії Чорного моря – ботанічний заказник «Філофорне поле Зернова») (див. табл. 1.1.) [6, 7].

Завдяки екологічному туризму можна залучати інвесторів для збереження та відновлювання природних об'єктів. Наприклад, в Україні існує унікальний в Європі Музей лісосплаву на Чорній ріці, який знаходиться на території Синевирського державного національно-природного парку.

У середині XIX ст. на Чорній ріці були збудовані дві греблі для сплаву лісу з гір у долину. Одна з них, споруджена за проектом австрійського інженера Клаузе, збереглася до нашого часу. Саме на ній і влаштований єдиний у Європі Музей лісу і сплаву. Раніше у музеї показували старовинні знаряддя праці. Можна було побачити і підйомні механізми XVIII-XIX ст., які піднімали ворота, щоб відкрити шлях плотам, опори, крізь які випускали плоти-бокори, мости, дерев'яні жолоби, якими спускали деревину з лісосік, різні транспортні засоби, стайню, колибу. Музей відвідували тисячі туристів. Сплавляти ліс припинили у 1954 році минулого століття через будівництво електростанції. Повінь 1998 р. і 2001 р. знищили унікальний музей. Реставрувати музей почали у 2008 році, але невирішені питання між державою, інвесторами та НПП «Синевир» гальмують реставрацію [7].

За умови правильного розуміння змісту та складових екотуризму, він сприяє соціально-економічному розвитку відсталих регіонів шляхом:

1. Створення робочих місць для місцевого населення як у туристичній індустрії, так і в суміжних галузях.

2. Розвиток прибуткових галузей місцевої економіки (готельне господарство, громадське харчування, транспортний комплекс, виробництво сувенірів, народні промисли тощо).

3. Стимулювання обміну валют.

4. Розвиток сільського господарства і харчової промисловості за допомогою підвищення попиту на продукцію, що випускається і додаткових інвестицій.

5. Поліпшення роботи підприємств житлово-комунального господарства і транспорту.

6. Інвестування раціонального використання туристичних ресурсів (туристичних пам'яток), у тому числі природних територій, що особливо охороняються.

7. Перехід до інтенсивного сільського господарства, тому що виникає необхідність збереження великих ділянок землі у природному стані.

8. Розвиток глобальних комунікацій.

9. Стимулювання охорони місцевої культурної і природної спадщини через постійну увагу туристичної громадськості.

10. Розвиток рекреаційного комплексу і, як наслідок, підвищення його доступності для відпочинку місцевих мешканців [8, с.25].

Екологічний туризм реальний засіб збереження природного середовища, отримання прибутків і задоволення потреб туристів. Але необхідно завжди пам'ятати, що місце, яке для одних є відпочинком, для когось є домівкою.

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.05.1992 №2456-III.

2. Бейдик О.О. Україна: стратегія розвитку національного туризму: Навчально-методичний посібник. – К.: ВГЛ «Обрій», 2009. – 236 с.

3. Грицик М.В. Внутрішній туризм в Україні: Окремі аспекти: Зб. Статей. – К, 2002. – 162 с.

4. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.

5. П'ятницька Н.О., Ткаченко М.Г. Стратегія розвитку туристичної індустрії та громадського харчування: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – 25–26 жовт. 2000 р., Київ. – К., 2000.

6. Проць Б.Г., Іваненко І.Б., Ямелинець Т.С., Станчу Е. Експрес-оцінка стану території природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними. – Львів: Гриф Фонд, 2010. – 92 с.

7. Ржепецька Н.М. “Стан і перспективи розвитку екологічного туризму в Україні”. Магіс. дис. / КНУКіМ. - К.: 2011

8. Храбовченко В.В. Экологический туризм. — М. : Финансы и Статистика, 2003. — 207 с.

9. Сайт Міжнародної організації екотуризму (TIES) //

http://www.ecotourism.org/site/c.orLQKXPCLmF/b.4835251/k.FF11/Our_Mission_The_International_Ecotourism_Society.htm

Храбовченко В.В. Экологический туризм. — М. : Финансы и Статистика, 2003. — 207 с.